



Професору Вірі Вікторівні ПРОТОПОПОВІЙ – 85



У березні 2018 р. видатному українському ботанику, лауреату державної премії України у галузі науки і техніки та премії НАН України імені М.Г. Холодного, почесному члену Українського ботанічного товариства, доктору біологічних наук, професору Вірі Вікторівні Протопоповій виповнилося 85 років від дня народження. Ботанічна спільнота добре знайома з науковим доробком вченої, яка є засновником вітчизняної наукової школи синантропної флористики і по праву вважається головним експертом з цього напрямку досліджень в Україні.

© М.В. ШЕВЕРА, І.А. ТИМЧЕНКО, Л.В. ЗАВ'ЯЛОВА, Т.В. ВАСИЛЬЄВА, Є.Й. АНДРИК, Е.І. КОГУТ, З. ЦЕЛЬКА, М. ЗАЛІБЕРОВА, Я. МАЄКОВА, 2018

Життєвий та творчий шлях Віри Вікторівни Протопопової досить повно висвітлено у вітчизняних та зарубіжних публікаціях. Тому, лише коротко зазначимо основні віхи особистого та наукового життя ювілярки. Народилася Віра Вікторівна 2 березня 1933 р. у Харкові. Навчалася на біологічному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (1952–1957), після його закінчення працювала молодшим науковим співробітником Ботанічного саду ім. акад. О.В. Фоміна цього ж вишу (1957–1958). Потому, майже на 60 років, пов'язала свою наукову діяльність із Інститутом ботаніки АН УРСР (тепер Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України): працювала лаборантом (1958–1961), навчалася в аспірантурі (1961–1964) під керівництвом видатного вітчизняного ботаніка, доктора біол. наук, професора М.І. Котова, пройшла шлях від молодшого до провідного наукового співробітника. У 1965 р. вона успішно захистила кандидатську дисертацію на тему "Адвентивні рослини Лісостепу і Степу України", а у 1989 р. – докторську "Синантропная флора Украины". Матеріали цих досліджень лягли в основу двох монографій, які стали класичними в синантропній флористиці. З березня 2017 р. працює професором кафедри біології та хімії Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ.

Загальноновизнаними є наукові здобутки ювілярки. В.В. Протопопова вперше виділила та комплексно дослідила синантропну фракцію флори України, встановила її видовий склад, характерні риси, регіональні та фракційні особливості, тенденції розвитку. Вона виявила закономірності модернізації флори та зонально-регіонального розподілу її авто- та алохтонного елементів; довела, що під впливом адвентивізації відбуваються структурні зміни природної флори та порушуються структурно-функціональні зв'язки в екосистемах. Віра Вікторівна є авторкою гіпотези, яка пояснює походження низки критичних таксонів, описаних з антропогенно



Учасники XI Міжнародної наукової конференції "Synanthropization of Flora and Vegetation" (Познань, 2014 р.): зліва направо Т. Двірна, М. Шевера, В. Протопопова, З. Целька, Н. Олейник

перетворених територій, на підставі аналізу еколого-географічної диференціації периферійних популяцій археофітів, таких як *Ballota nigra* L., *Carduus nutans* L., *Lamium amplexicaule* L. Отримані результати дають підстави стверджувати, що фрагментація ареалів видів адвентивних рослин, яка відбувається з часом, пов'язана як з розширенням екоареалу виду, так і з адаптацією до умов нових біокліматичних зон. Наприклад, центрично пов'язаний з лісовими угрупованнями середземноморський вид *B. nigra* s. l. розпадається на декілька географічних рас ряду *Nigrae* Klokov, який об'єднує рудеральні види, що оточують ареал *B. nigra* s. str. по периферії, а в степовій зоні України виділяється вікарна раса *B. longicalyx* Klokov. Також дослідниця реконструювала перебіг фітоінвазій в Україні в історичному аспекті, з'ясувавши, що зростання кількості видів адвентивних рослин у регіональних флорах не має хаотичного характеру: в усіх ботаніко-географічних районах України успішно натуралізувалася лише певна частка видів (близько 60% загальної кількості), занесених до цих регіонів. Також отримано числовий показник, що дозволяє висунути гіпотезу про існування у видовому складі синантропних фракцій флор відносної рівноваги нестабільного елементу, обмеженого порогом видового різноманіття, який у цій фракції флори України становить 0,2%. Нині Віра Вікторівна зосередилася на вивченні впливу інвазійних видів на місцеву флору в різних регіонах України, передусім видів-трансформерів, зокрема

їхніх фітоценотичних особливостей та участі в різних типах біотопів.

Результати оригінальних, піонерних досліджень В.В. Протопопової у галузі синантропної флористики були високо оцінені. Так, за цикл праць "Теоретичні та прикладні аспекти природної диференціації і синантропізації спонтанної флори України" у 1997 р. їй було присуджено премію НАН України імені М.Г. Холодного, а у складі творчого колективу за цикл праць "Наукові основи збереження та відновлення біотичного і ландшафтного різноманіття України в умовах змін навколишнього середовища" у 2016 р. – Державну премію України в галузі науки і техніки за 2015 рік.

Віра Вікторівна і сьогодні активно продовжує наукові пошуки, допомагає колегам, консультує молодь. Кожного року на початку весни вона готується до нових експедицій – зустрічей з новими "прибульцями", а восени та взимку опрацьовує зібрані матеріали, аналізуючи отримані результати, публікує наукові праці, виступає на наукових конференціях.

Останнім часом Віра Вікторівна спільно з колегами брала участь у виконанні проекту ДФФД України, за результатами якого була видана монографія "Кліматогенні зміни рослинного покриву Карпат" (Дідух та ін., 2016), в якій надається оцінка динаміці поширення інвазійних видів у регіоні та їхній ролі в рослинних угрупованнях і біотопах.



Учасники українсько-словацької експедиції: зліва направо Я. Маскова, В. Протопопова, М. Шевера, М. Заліберова, Є. Андрик. Залізнична станція Батево (Закарпатська обл.), 2016 р.

Ще одним аспектом досліджень вченої, проведених у рамках двосторонніх українсько-словацьких дослідницьких проєктів між НАН України та АН Словацької Республіки, є вивчення еколого-хорологічних особливостей та основних міграційних шляхів інвазійних видів прикордоння України та Словаччини (2014–2016, 2017–2019). За результатами цих досліджень встановлено видовий склад флорокомплексів залізниць, які є одним з основних осередків занесення адвентивних рослин.

За безпосередньої участі В.В. Протопопової з колегами з Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного, Закарпатського угорського інституту, Ужгородського національного університету було запропоновано та згодом затверджено Закарпатською обласною радою перший в Україні офіційний регіональний список інвазійних видів рослин Закарпаття (Шевера та ін., 2017).

У 2017 р. спільно із науковцями Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного Віра Вікторівна була відповідальним виконавцем проєкту в рамках ДФФД України "Оцінка впливу кліматогенних змін на структуру та динаміку екосистем Прут-Дністровського межиріччя". В результаті була виділена група видів з високим інвазійним потенціалом та здійснена попередня оцінка їхнього впливу на природний рослинний покрив регіону.

Значний доробок Віри Вікторівни складають праці з систематики судинних рослин, зокрема видів відділів *Lycopodiophyta*, *Psilotophyta*, *Polypodiophyta*, триби *Heliantheae* родини *Asteraceae* та інших груп рослин. Не забуває В.В. Протопопова й про улюблені орхідеї, як і раніше, вивчає систематику та хорологію рідкісних видів. Зокрема, за її участі узагальнено відомості про типи видів родини *Orchidaceae*, описаних з території Криму (Протопопова та ін., 2017). У монографії "Судинні рослини Смарагдової мережі України під охороною Бернської конвенції" В.В. Протопопова зі співавторами узагальнила відомості про сучасне поширення та стан популяцій *Cypripedium calceolus* L., *Himantoglossum caprinum* (M. Bieb.) K. Koch та *Steveniella satyrioides* (Spreng.) Schltr. (Тимченко та ін., 2017).

Колеги з України та зарубіжжя, її учні та друзі сердечно вітають вельмишановну Віру Вікторівну Протопову – Професора, Вчителя і Колегу зі славним ювілеєм і зичать їй міцного здоров'я та творчого довголіття.

*М.В. ШЕВЕРА, І.А. ТИМЧЕНКО, Л.В. ЗАВ'ЯЛОВА,
Т.В. ВАСИЛЬЄВА, Є.Й. АНДРИК, Е.І. КОГУТ,
З. ЦЕЛЬКА, М. ЗАЛІБЕРОВА, Я. МАЄКОВА*